

NASILJE: CINIZEM JAVNEGA GOVORA

Povzetek. Nasilja nad ženskami in otroki je pri nas veliko, vendar žrtve o tem ne spregovorijo. Pogosto ne najdejo pravega sogovornika, strah jih je pričati na sodišču, med drugim tudi zato, ker so kazni za nasilneže v Sloveniji zelo nizke. Tega se zavedajo tudi strokovni delavci, ki si že vrsto let prizadevajo, da bi spremenili kazenski zakonik. Trdijo tudi, da sedenje v zaporu ne pomaga prav nič, kajti nasilneže bi morali vključiti v poseben program zdravljenja. Poleg tega se trudijo, da bi odprli zavetišča za trpinčene. Ta cilj so si zastavile tudi delavke mariborskega Centra za socialno delo. Premagale so številne težave in ob pomoči Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve odprle varno hišo, ki je edina v Sloveniji.

Ključni pojmi: nasilje, stiska, zavetišče, zaslišanje, slovenski kazenski zakonik.

Čeprav mineva že štirinajsto leto, odkar je nastala prva slovenska ženska skupina, ki je iz feministične perspektive obsodila nasilje kot dejanje, ki pogloblja neenakost med spoloma, je še vedno prijavljenih zelo malo primerov nasilja nad ženskami in otroki. Za to je več razlogov. Prvi je gotovo ta, da nikoli nismo imeli ženskega gibanja, ki bi izvajalo kampanje proti nasilju in bi tako senzibiliziralo javnost za ta problem. Ko je leta 1994 Veliko Britanijo prepredla kampanja nične tolerance do nasilja (Zero tolerance campaign of violence against women), ostaja v Sloveniji problem nasilja vprašanje neverjetnega cinizma. Tako lahko v najresnejših in najbolj branih slovenskih časopisih med redkimi poročanji o nasilju najdemo takšne primere: "Že dolgo se govori, da se s prebujanjem pomladi v moških telesih poveča proizvodnja spolnih hormonov. Kot kaže, je nekatere moške celo na celjskem koncu dežele to prebujanje tako vzburilo, da niso vzdržali in so si privoščili dejanja, ki jih je zakonodajalec v kazenskem zakoniku zapisal v poglavje kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost." (*Delo*, 24. marca 1995). Ali naslednji primer: "Naročil je pijačo, si odpel zadrgo na hlačah in natakariči začel kazati spolovilce. Pri tem jo je malce nagovarjal in potem začel masturbirati. Policisti so ga legitimirali že pri izhodu. Napotili so ga domov." (*Delo*, 8. aprila, 1995). Takšni cinizmi govorijo, da se namesto tega, da bi se o nasilju zares spregovorilo, to zanika. Namesto procesa ozaveščanja, ki je na Zahodu sprožil javni govor o nasilju in ustanavljanje kriznih centrov za pomoč ženskam in otrokom, dobijo posameznice v Sloveniji sporočilo, da gre pač za dogodek, ki ga ni treba jemati resno.

* Aleksandra Turk, študentka komunikologije na Fakulteti za državne vede.

Seksualizirano nasilje v slovenskih časnikih

Drugi razlogi za to, da ženske v Sloveniji še niso našle besed, ko gre za nasilje, so povezani s spolno maškarado. Nasilje je tako zelo seksualizirano, da se ga pogosto zamenjuje s spolnostjo. Tako lahko v slovenskih dnevnih časopisih preberemo članke o spolnem nasilju z naslovi: Ljubezen na silo (*Večer*, 7. aprila 1995), Nasilna ljubezen pri Slovenskih Konjicah (*Večer*, 4. aprila 1995), Bil bi za seks (*Slovenske novice*, 28. marca 1995) in drugi. Množični mediji implicitno namigujejo, da gre pri spolnem nasilju za nepotešeni spolni nagon, moteno spolnost in celo ljubezen. Ženske so v takšnem imaginariju definirane kot mazohistke, ki si spolno nasilje vzamejo takorekoč v paketu s spolnostjo in ljubeznijo. Najpogostejše prepričanje, ki naj opraviči nasilje, je tisto, ki trdi, da v jedru moškega nasilja tiči dejstvo, da so ženske mazohistke. Podrejenost in ponižanje, ki ju izraža pojem mazohizem, naj bi bila značilnost ženskosti. Ženska lahko po teh prepričanjih občuti ugodje le prek bolečine. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da so moški v tej konstrukciji takorekoč prisiljeni v nasilje, medtem ko hočejo biti ženske podrejene in mučene. To je eden od načinov za razbremenitev krivde, čeprav dobro vemo, da temu ni tako.

Ženske in moški kot dve vrsti ljudi

Tako smo pri razlogu, da ženske ne prijavljajo nasilja, temveč ga skrivajo in opravičujejo. Spolno nasilje je povezano s kulturno določenimi predstavami o razlikah med spoloma. Ženske in moški veljajo za dve različni vrsti ljudi. Ženska je podredljiva in pasivna in takšna je tudi njena spolnost. Moški je oblasten in aktiven, prav takšna je tudi njegova spolnost. Posledica dveh različnih definicij ženskosti in moškosti privede do tega, da ženska in moški v različnih socialnih situacijah ravna v skladu z družbenimi pričakovanji. Ta delitev navidezno razloži spolno nasilje in ga hkrati tudi opraviči. Ženska in moški tako nista definirana prek enakosti, temveč prek razlike. V razliki, ki je vzpostavljena na ravni klišejev, je moški enkrat zverina (še posebno, če gre za posameznika iz nižjih družbenih slojev ali pripadnika etničnih skupin), drugič pa je popolnoma razbremenjen krivde (v pijanosti ga je zaneslo, ženska ga je izzivala, je psihično neuravnovešen). Ženska je predstavljena bodisi kot nemočna žrtev (ker je šibka, jo morajo moški nenehno ščititi, nadzorovati, skrbeti zanjo in jo učiti) ali pa je tista, ki je kriva (ker je izzivala, je bila premalo odgovorna, je napačno izbrala, ker ni bila dobra spolna partnerka ali premalo prisotna mati).

Vse te definicije moških in žensk niso samo klišejske in zadevajo ob meje morale, ampak so odvisne od obstoječih ideologij. Prav zato na vrednotenje spolnega nasilja ne vplivajo toliko dejanja, ampak kontekst, v katerega je umeščena oseba, ki izvaja nasilje. Skratka, spolno nasilje je definirano glede na to, kje na zemljevidu družbenega se nahajata ženska in moški. Dejanje se presoja glede na referenčni okvir in ne glede na apriorno obsodbo spolnega izrabljanja kot spolno specifičnega nasilja.

Ali nasilje prihaja od zunaj?

Tako sta najpogostejša referenčna okvira za obsojanje takšnega spolnega nasilja razredno sovraštvo in/ali rasizem. Pri opisih spolnih napadalcev je najpogostejše mogoče prebrati, da gre za državljana nekdanje jugoslovanske republike, za begunca, ki začasno stanuje v Ljubljani, za moškega, ki nima urejenega statusa begunca, za moškega brez zaposlitve, s končano osnovno šolo in podobno. V takšnem referenčnem sistemu je spolno nasilje dokaz obstoječih stereotipov, ki se naslavlja na te skupine ljudi. Opisi spolnega nasilja ustrezajo določenim ideološkim diskurzom, ki nosijo s seboj nezavedno sporočilo, da bo nasilje izginilo, ko bodo izginile tudi te skupine. V tem se kaže součinkovanje seksizma razredne diskriminacije in rasizma, kjer moški z dominantnim družbenim statusom prek žensk nadzorujejo predstavnike nižjih socialnih slojev. Vendar pa teh žensk ne gledajo osebno, ampak zgolj telesno. Pri tem se problem spolnega nasilja premakne iz skupine "mi" na "drugi". Tako postanejo "drugi" objekt, v katerega lahko projiciramo vse, kar je v določenem času definirano kot negativno.

Na drugem koncu istega ideološkega scenarija se znajdemo takrat, ko so povzročitelji spolnega nasilja moški, ki so nosilci privilegiranih socialnih vlog ali pripadniki privilegiranih poklicnih skupin. Tisti hip postane spolno nasilje bodisi nekaj grozljivega ali pa nekaj, v kar je treba z vso realnostjo dvomiti. Rationalizacija dejanja navadno poteka tako, da se spolno izrabljanje pojasni zgolj z osebnostnimi lastnostmi povzročitelja. (*priredba predgovora Darje Zaviršek v knjigi Spolno nasilje*).

Nasilneži so moteni, neuravnovešeni in bolni

Poglejmo si zgodbo o slovenskem politiku, ki naj bi spolno nadlegoval kolegico. V tem ideološkem scenariju, kjer je referenčni okvir politika, je treba resnost spolnega izrabljanja kar se da zmanjšati. Izjavam uslužbenke o spolnem nasilju se očita, da za njimi v resnici tiči diskreditacija politike same. V tistem hipu je treba dejanje individualizirati, češ da je politik bolnik, ki je potreben zdravstvene pomoči. (7D, 1. marca 1995). Avtorica tega prispevka v 7D, Darka Zvonar - Predan, je zapisala, da tisti, ki so za uslužbenkine muke z vročerkvnim poslancem vedeli, razen obljube, da se bodo skušali s poslancem pogovoriti, niso storili ničesar. Prosili so jo za potrpljenje in razumevanje, kajti obešanje poslančevega početja na veliki zvon bi lahko škodovalo politični opciji, ki jo predstavlja neobvladljivi poslanec. Svetovali so ji tudi, naj se raje umakne, morda tako, da si poišče drugo delovno mesto. Čeprav so ji dali vedeti, da utegne škandal škodovati predvsem njej, saj si bo morala iskati službo zunaj parlamenta, se je prizadeta odločila pretrgati zaroto molka. Navsezadnje je bil molk tistih, ki so vedeli za nasilje, enako hud kot poslančevo nadlegovanje. Takrat so v javnost prišli tudi drugi problemi omenjenega poslanca. Tako so na njegov seznam poleg uživanja alkohola, povzročitve hude prometne nezgode, neprilhanje na poslanske seje, dodali še spolno nadle-

govanje. Njegovi poslanski kolegi so ga takrat označili kot človeka s psihičnimi težavami in tako opravičili njegovo početje.

Povzročitelju je torej treba pripisati osebnostne lastnosti, ki nimajo nobene zveze s širše institucionaliziranim in legitimnim spolnim nasiljem v družbi, ampak z osebnostno patologijo. Politik, ki se mu očita spolno nadlegovanje, postane moten, neuravnotežen in bolan. V knjigi *Nore ženske*, ki je v slovenskem jeziku izšla leta 1995, je zapisano, da so v zgodovini prav ženskam pripisovali čustveno motenost in bolezen kot del njihovega značaja. Bolan moški torej postane feminilen, dobi ženske lastnosti, kar omogoči, da se potegne meja med feminilnim moškim in vsemi drugimi moškimi. To je način, da se zariše meja med pravo moškostjo in se takšnega posameznika izloči iz skupine "mi".

Vsi trije referenčni okviri - razredni, rasistični in politični - imajo vsaj eno skupno značilnost. Spolno nasilje ni obsojeno kot dejanje nasilja moških nad ženskami, temveč je funkcija te obsodbe legitimiranje in vzdrževanje obstoječe družbene ideologije. Ženska je torej tudi tu le sredstvo, da se v družbo lansirajo različni družbeni diskurzi: diskurz o tujcih, pripadnikih nižjih družbenih slojev, nasilju, ki je zgolj produkt motenih posameznikov. Tako smo prišli do nekaterih odgovorov na vprašanje, zakaj se ženske ne uprejo spolnemu nasilju in odkod tako velika tolerantnost družbe do nasilja. Ženske nasilja ne prijavljajo, ker računajo z znano maniro cinizma, s katero se takšna dejanja obravnavajo. Dobro so jim namreč znani postopki, ki sledijo prijavi. Ženske nasilja ne prijavijo torej prav zato, ker predobro vedo, koliko nasilja so preživele in kako malo bi jih prijava zaščitila. Nasprotno, izpostavila bi jih konfrontaciji z neustrezno kazensko zakonodajo, resno možnostjo, da povzročitelj ne bo obsojen in z očitnim dejstvom, da se pred prihodnjim nasiljem ne more obvarovati.

Vsaka peta ženska pretepena, vsaka sedma posiljena

Po oceni, narejeni na Ministrstvu za notranje zadeve, je v Sloveniji posiljena vsaka sedma ženska. To pomeni, da je spolno nasilje povsod okrog nas, le da si zatiskamo oči pred njim in ga nočemo videti. To prav tako pomeni, da je med nami mnogo moških, ki svojo (fizično) premoč nad ženskami dokazujejo s pretepanjem, še pogostejše pa s spolnimi zlorabami. Statistični podatki kažejo, da za domačimi štirimi stenami nasilje trpi kar vsaka peta ženska.

Ženske se skušajo nasilju upreti in raziskave Uprave za notranje zadeve Ljubljana so pokazale, da se storilcev branijo na različne načine. "*Prve začnejo krliti z rokami, druge kričijo, tretje otpnejo*," pravi *Dare Trpin*, samostojni kriminalistični inšpektor na ljubljanski Upravi za notranje zadeve, ki že dobrih petnajst let dela na področju nasilja in je kot prvi vodja skupine za krvne delikte v Sloveniji prepoznal potrebo, da mora na tem področju delati tudi kriminalistka. "*S klicanjem na pomoč lahko žrtev nasilneža prežene, lahko pa ga s tem razbesni. Napadalec torej lahko postane agresiven in začne žrtev pretepati*." (z njim se je pogovarjala avtorica).

Trpeče največkrat molčijo in ko so že popolnoma prežete s strahom, poiščejo pomoč. Zbrani podatki tudi kažejo, da se moški nad njimi največkrat dokazujejo s fizičnim nasiljem. Strokovnjaki niso istega mnenja, saj so prepričani, da o drugih oblikah nasilja, še posebej o spolnem nasilju, ženske težje spregovorijo, zato podatki gotovo niso zanesljivi. In zakaj molčijo? Svojega trpljenja ne razkrijejo, ker živijo v okolici, ki jih neprestano prepričuje, da ni tako hudo in naj potrpijo. Pravijo jim, naj zaradi nekaj klofut ne razbijajo družine in si tako nakopljejo sramoto. Druga skrajna reakcija je, ko okolica od ženske pričakuje, da se bo že naslednji hip ločila, odselila in podobno. Od žrtve okolica torej vedno nekaj pričakuje, od nasilneža pa le redkokdaj.

Telefoni, svetovalnice in zavetišča za ljudi v stiski

V Sloveniji se dolgo nismo zmenili celo za pretepane otroke. Zganili smo se šele ob grozovitem primeru nesrečnega Arnesa, petletnega begunca iz Velenja, ki sta ga mati in njen zunajzakonski partner najokrutneje mučila, dokler ga nista pretepla do smrti. Takrat smo se začeli zavedati, kaj vse se dogaja za štirimi stenami. Žalostna je tudi zgodba o deklici, ki je oče ne pusti ven s fanti. Vsakič, ko kdo želi z njo spregovoriti po telefonu, oče odloži slušalko in pretrga zvezo. Če hoče ven, je jezen in ji grozi, da jo bo pretepel. In res jo je. Velikokrat trpi tudi zaradi očetovega in maminega prepiranja, včasih jo oplazi celo kakšna klofuta. Oče je nasilen tudi do mame, ki se zaradi njegove težke roke velikokrat zateče v jok. Mama in hči se tolažita in upata, da bo naslednji dan nanju posijalo sonce. Vendar so spet tu mračni dnevi, polni nasilja in groženj, katerim običajno botruje alkohol. Polni strahu se na ulici zagovarjata, da je modrica nastala pri padcu ali kakšni drugi nerodnosti. Strah ju je sprijazniti se z resnico in duševno potrti se znajdeti v krutem svetu, v katerem zaman trkata na tuja vrata. Preostane jima le telefon, prek katerega veliko trpinčenih poišče pomoč.

Prava pot za najmlajše je torej telefon za otroke in mladostnike, imenovan TOM. Ženske in otroci lahko pomoč poiščejo tudi pri prostovoljках SOS telefona in številnih drugih, ki so jih v zadnjih letih namenili trpinčenim. *"SOS telefon smo ustanovili zato, ker smo se zavedali, da obstaja za domačimi stenami veliko nasilja,"* je povedala Mojca Dobnikar, pobudnica prvega telefona za ženske in otroke - žrtve nasilja, ki dela v Ljubljani od leta 1989. *"Opravljene so bile številne raziskave, ki so kazale, da slovenski starši niso prav nič manj kruti kot drugi po svetu. Tako nismo bili prav nič presenečeni, ko so nas že prve dni otroci zasuli s kopico težav, ki jih imajo doma, v šoli, med seboj in podobno. Seveda smo morali pred tem vložiti veliko truda, da so izvedeli za našo telefonsko številko. K sreči so nam precej pomagali mediji in zelo smo jim hvaležni. Za dober korak se je izkazalo tudi to, da smo po vsej Sloveniji razdelili množico letakov z našo telefonsko številko."* (z njo se je pogovarjala avtorica).

Na SOS telefon se obračajo tako otroci kot odrasli. Slednji največkrat kličejo, če zvedo za tega ali onega ogroženega otroka, ki ga poznajo. Včasih se razgovorijo tudi o lastnih težavah glede družinskega nasilja in o vzgojnih in drugih tegobah, ki

jih imajo s svojimi otroki. Otroci pa največkrat kličejo, če so v stiski sami ali njihovi prijatelji. Najpogostejše takrat, ko so žrtve domačega nasilja ali ko jih pretepajo in izsiljujejo vrstniki. Zgodi se tudi, da spregovorijo o nasilnem vedenju njihovih vzgojiteljev in učiteljev.

"Starši, ki so otroku najbližji, naj bi mu zagotavljali varnost in ljubezen," pravi Marjan Čonč, pobudnik telefona za otroke. "Če roditelji svoje otroke tako ali drugače zanemarjajo ali celo pretepajo, jih izdajo. Ker so otroci od staršev popolnoma odvisni, so zaradi tega tudi popolnoma nemočni. Velikokrat se zgodi, da starši ne znajo ravnati drugače, kot da otroke pretepajo. To največkrat počnejo celo v najboljši veri, češ da je le trda vzgoja pravilna in edino uspešna, saj so je bili tudi sami deležni. Dobro nam je znano, da so nekateri dojenčki bolj zahtevni od drugih: ne spijo, kar naprej jokajo in podobno. Pa vendar ni običajno, da bi bili starši nasilni že do dojenčkov. Kjer pa se to dogaja, je za to običajno več razlogov: socialna in osebna stiska, utrujenost, družinske težave in podobno. Takšna družina bi morala dobiti vsestransko pomoč, predvsem pa bi morala s strokovno pomočjo spremeniti nasilne vzgojne vzorce v nenasilne" (revija Naša žena, priloga Nasilje, oktober 1995, 9).

Otroci vedo in čutijo, da se jim godi krivica. Počutijo se osamljene in izdane. V teh stiskah so pretreseni, žalostni, obupani, včasih na robu pobega od doma in celo samomora. Razmišljajo tudi o tem, kako bi nasilje vračali z nasiljem. Ujeti so v mreže domačega nasilja, ker so odvisni od svojih staršev. Pogosto ne vidijo nobenega izhoda iz krutega sveta in ta težava jim je v največje breme. Tragično je tudi, da se običajno tisti, ki so bili tepeni in mučeni, nasilno vedejo najprej do svojih vrstnikov, pozneje pa tudi sami pretepajo in mučijo svoje otroke.

Številne institucije so si zastavljale vprašanje, kako domačo nasilniško verigo presekati, da ne bo prehajala iz roda v rod. Raziskave kažejo, da bi morali nasilje že vnaprej preprečevati in to predvsem z nenasilno vzgojo. To pri domači vzgoji pomeni, da naj bi starši namesto takojšnje klofute ali kričanja, najprej zajeli sapo in premislili tudi o svoji morebitni krivdi pri prepiru. Šele nato naj bi ukrepali. Sicer pa je lahko prepir tudi koristen, saj včasih prispeva k razčiščenju nesporazumov. Vendar le takrat, ko znajo ljudje prisluhniti drug drugemu. Če pa se je nasilje že zgodilo ali se še vedno dogaja, so največkrat potrebni ostri posegi, da bi zaščitili otroka in preprečili nasilje: denimo tudi začasni odvzemi otroka. Vendar pa to ni dolgotrajna rešitev. Takrat so za varno življenje otrok dolžne poskrbeti številne institucije, ki se ukvarjajo s to problematiko.

Ena takih institucij je Svetovalnica za otroke, mladostnike in starše v Ljubljani. Tam imajo posebno skupino, ki se ukvarja s trpinčenimi. Z žrtvijo se najprej pogovori zdravnik psihiater, nato psiholog in socialna delavka. Ti skušajo ugotoviti, kaj se je dogajalo v družini, kako je otrok prizadet. Na osnovi zbranih podatkov ocenijo krizno situacijo. V hudih primerih je potrebna namestitve v mladinskem zdravilišču, v bolnišnici za srčne bolezni v Šentvidu pri Stični, s katero dobro sodelujejo in so dogovorjeni, da za določen čas sprejemajo tudi ogrožene otroke.

"Z otrokom je treba veliko delati, pa tudi z družino, v katero se otrok kasneje vrne," pravi Marja Stojin iz Svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše v Šiški. "Če so razmere zares ogrožujoče, sledita odvzem starševskih pravic in iska-

nje toplega doma. Glede na možnosti svetujemo namestitev pri starih starših, v internatu ali rejniški družini, saj otrok še vedno potrebuje neko ljubezen. Da za otroka dobro poskrbimo, je nujno sodelovanje različnih institucij. Tako sodelujemo s centri za socialno delo, šolami, zdravniki, policisti, saj izkušnje kažejo, da nam to prinaša večji uspeh." (z njo se je pogovarjala avtorica).

V omenjenem centru so ugotovili, da otroka zelo prizadene ločitev staršev, veliko hujše pa je, če se tako mati kot oče trudita, da bi ga dobila zase. Takrat je otrok v dvomih, živi v razcepu. Otroci trpijo tudi zaradi velikih zahtev staršev, ki jim velikokrat za zgled postavijo pridnega učenca, pri tem pa pogosto pozabijo, da niso vsi otroci enakih učnih sposobnosti. Tudi zaradi tega otrok trpi, se zapre vase, postane premalo samozavesten, strah ga je, ne pogovarja se z nikomer. Lahko postane celo napadalen, če je to preskusil na lastni koži. Otroci torej velikokrat molčijo, in ko so že popolnoma na tleh, pobegnejo od doma, začnejo krasti. Takrat je institucijam, ki se ukvarjajo s problematiko trpinčenih otrok, jasno, da se v družini dogaja nekaj hudega. Tako policisti kot kriminalisti odkrivajo družine, kjer otroci in ženske trpijo, nato so na vrsti centri za socialno delo, ki morajo poskrbeti zanje.

Mnogi se sprašujejo, zakaj pretepe in mučene na zapustijo moža. Vzrokov je več, najpogostejši pa so strah, sram in upanje, da se bo partner spremenil. Strahovi so različni: strah, kako bo živela sama, kako bodo reagirali otroci, pa tudi okolica, strah pred maščevanjem nasilneža in podobno. Sram jih je, ker zapustiti partnerja pomeni priznanje, da zakon ni bil uspešen, splošno prepričanje pa je še vedno, da je uspešnost zakona odvisna od ženske.

In četudi bi ženska rada pobegnila od krutosti, ki jih dan za dnem preživlja v družini, nastane novo vprašanje, kam se bo zatekla, da je mož ne bo našel? Malokdo ve, kateri kotichek bi ji svetoval, saj za zavetišče na Štajerskem ve le peščica ljudi. *"Pred tremi leti smo v stari, razpadajoči hiši neke na Štajerskem nudili zavetišče,"* je povedala direktorica Centra za socialno delo v Mariboru Marjeta Strban. *"Stavba pozneje zaradi dotrajanosti peči in drugih težav ni bila več primerna za bivanje. Takrat smo morali hišo, ki ni delovala kot javna služba, zapreti. Ker nam je to delo pomenilo neznansko veliko, smo jo kasneje s pomočjo Ministrstva za delo, družine in socialne zadeve prenovili. Iz zidakov ni zrasla ravno mogočna vila, smo pa zato zgradili hišico, ki je namenjena približno dvajsetim žrtvam nasilja in odseva velikanski žar topline."* (z njo se je pogovarjala avtorica).

Tako smo tudi v Sloveniji pred kratkim dobili prvo zavetišče za trpinčene, ki deluje kot javna služba. V njem ženske same skrbijo za gospodinjstvo in otroke, v hiši pa je zaposlenih tudi pet strokovnjakinj, ki jim nudijo varnost, razumevanje in oporo. *"Tiste, ki v zatočišču ne bodo iskale samo pribežališča, ampak pomoč pri odločitvi, da za vedno zapustijo nasilnega partnerja, si bodo oblikovale pozitiven odnos do svoje in otrokove prihodnosti,"* trdi Mirjana Majhenič, vodja projekta. *"Ti imajo leto dni časa, da si ob strokovni pomoči uredijo stanovanjsko zagato, najdejo novo zaposlitev in rešijo druge težave."* (z njo se je pogovarjala avtorica).

Ker pa je Slovenija majhna, ni težko razkriti skrivnosti, kje je varna hiša. V centru na to niso pozabili, zato so hišo zavarovali pred nezaželenimi obiskovalci, ob

hujših primerih pa računajo na pomoč policistov. Mariborska hišica je namenjena ženskam iz štajerske regije, izjemoma jih sprejmejo tudi iz drugih okolij, če je to zaradi izredno nevarnih okoliščin nujno potrebno. Sicer pa je pobudo o zavetišču v Ljubljani že pred leti dalo tudi društvo SOS telefona, a varne hiše še niso dočakali. *"Ministrstvo nam je priskrbelo stavbo, katere lastnik je država, in tega smo bili še kako veseli,"* pravi Dada Bac, članica društva SOS telefona. *"Prepričani smo bili, da bomo vendarle stopili korak naprej, že naslednji hip pa smo občutili, da je popustila začetna vnema države. Ta še vedno ne prislukne dovolj tej problematiki, kljub temu pa upamo, da bomo začeli preново še letos."* (z Bacovo je klepetala avtorica).

Boleča izkušnja, ki je ni moč pozabiti

Nasilje se tako kot še nekatera druga kazniva dejanja zgodi v nekaj trenutkih, žrtve pa se teh drobnih minut spominjajo še mesece, leta, včasih celo življenje. Nasilje je torej boleča izkušnja, ki je ni moč pozabiti, žrtv pa je zaradi tega velikokrat prisiljena biti drugačna oseba do konca življenja. Rane, ki jih na žrtvi pusti nasilje, niso le telesne. Ženske so prizadete tudi psihično in čustveno, proces okrevanja pa je počasen in težaven. Za nekatere žrtve to pomeni preobrat v življenju, za nekatere globoko travmo, ponižanje, za druge je to dogodek, ki ne vpliva odločilno na njihovo življenje, na odnos do njih samih, do drugih ljudi, do moških. Za številne je nasilje grozovit dogodek, ki je izničil njihovo prepričanje o varnem in dobrem svetu in o tem, da se posameznici ne more zgoditi nič hudega.

Nekateri psihologi štejejo nasilje med zelo travmatične dogodke in večina strokovnjakov se strinja, da so žrtve po posilstvu depresivne, polne tesnobe, družbeno neprilagodljive, vendar pa niti dve žrtvi travmatičnega dogodka posledic ne doživljata enako. Neka žrtv se boji biti sama, drugo je strah biti z ljudmi, velika razlika pa je tudi v intenzivnosti doživljanja posledic.

Zgodovina je polna zgodb o moških, ki si jemljejo ženske, manj pa je takšnih, ki bi opisovale trpljenje žensk. Ena redkih takih je pripoved o Prokne in Filomeli. Začne se z dogodkom, ko je atenski kralj Pandion premagal Tebance, ki so pustošili po njegovi deželi. Pri tem mu je pomagal traški knez Tereja, zato mu je v zahvalo dal za ženo eno od svojih hčera. Ime ji je bilo Prokne. Ko je ta po petih letih zahrepenela po domu in sestri, je zaprosila moža, naj ji pripelje sestro Filomelo. Ta je čez nekaj dni res prispela na dvorec in ko jo je knez Tereja zagledal, se mu je srce vnelo v silni ljubezni. Izmisli si je, da je njegova žena umrla in da si je za naslednjo ženo izbral prav njo. Med grenkimi solzami se je uklonila sli in postala njegova žena. A že naslednji hip je zaslutila strašno resnico. Tereja se je tega prestrašil in da ga ne bi izdala, je Filomeli zvezal roke na hrbtu in zamahnil proti njej z mečem, kot da bi jo hotel umoriti. Filomela se ga ni bala in je ponosna zrla v njegove oči in Tereja ji je odrezal jezik. Pohabljen Filomela je kljub temu uspela z znaki, ki jih je vtkala v platno, obvestiti sestro o vsem, kar se ji je zgodilo. Prokne, blazna od bolečine, najprej reši Filomelo, nato zagleda svojega sinka. "Ha, kako je podoben očetu!" vzklikne. "Oh, mati, ljuba mati, kaj delate?" zakriči otrok in jo plašen obje-

ma. Ona pa gluha in blazna sla jo pripravi do divje besnosti. Pograbi nož in ga zasa-di v prsi lastnega otroka.

Pred letom 1970 so številni raziskovalci in pisci razpravljali o lažnih obtožbah žrtev nasilja. V zgodnjih sedemdesetih je kar nekaj skupin ameriških raziskovalcev in družboslovcev stopilo korak naprej in začelo dokumentirati boleče izkušnje posilstva in drugega nasilja. Do preloma je prišlo z odpiranjem kriznih centrov in služb za pomoč žrtvam nasilja. Ti so trpečim pomagali, da so spregovorili o lastnih izkušnjah in to v upanju, da se bodo lahko drugi iz njih kaj naučili (*Darja Dolenc, Posilstva, 1996, drugo poglavje*).

Pri raziskavah so sodelovali tudi zdravniki, ki so ugotovili, da so najbolj sum-ljive poškodbe na hrbtu, notranji strani stegen, spolnih organih in podobno, pri najmlajših pa moramo biti pozorni tudi na opekline s cigaretinimi ogorki, ki so dober pokazatelj nasilja v družini ali med vrstniki. Med psihičnimi posledicami strokovnjaki največkrat beležijo strah, nemir, motnje v spanju, more, izgubo interesov in samozaupanja, potrnost, občutek krivde, pogosto pa tudi izgubo volje do življenja in željo po smrti. Poleg žrtve ima lahko psihične posledice tudi družina ali pa vsi tisti, ki so nasilje nemočno gledali. Posledice se kažejo tudi v žrtvinem družbenem življenju. Številne zamenjajo službo, se preselijo, spremenijo odnos do ljudi, družinskih članov. Marsikatera jih celo obtožuje ali sovraži zaradi tega, kar se ji je zgodilo (podatke zbrala avtorica).

Travmatični sindrom nasilja

Leta 1974 sta sestra na psihiatriji *Ann Wolbert Burgess* in sociologinja *Lynda Lytle Holmstrom* skovali izraz travmatični sindrom nasilja, da bi opisali številne kratkoročne in dolgoročne posledice nasilja v fizičnem in psihičnem počutju žrtve ter v njenem spremenjenem odnosu do družbe. Travmatični sindrom nasilja naj bi se kazal v dveh fazah. V prvo fazo (kratkoročne posledice) sodijo takojšnji odzivi žrtve na nasilje. Ti lahko trajajo nekaj dni ali tednov in so običajno zelo intenzivni. Z drugo fazo (dolgoročno) pa sta označili proces vnovične organizacije žrtvinega življenja.

Poznejši raziskovalci so *Burgessovi* in *Holmstromovi* očitati omenjeno me-todologijo in to, da svojih rezultatov nista preverjali z večkratnim preverjanjem raziskav. Očitati so jima tudi, da so psihične posledice, ki sta jih oni dve označili za travmatični sindrom nasilja, značilne tudi za žrtve drugih travmatičnih dogodkov. Teh posledic je cela vrsta: strah in tesnobe, depresije, neprilagojenost, razdra-žljivost in podobno. Psihologi imenujejo te posledice travmatičnih dogodkov post-travmatične stresne motnje. Le malo teh simptomov je bilo raziskanih prav v povezavi z nasiljem.

Večinoma pa se strokovnjaki strinjajo, da so žrtve po nasilju depresivne, polne tesnobe in bolj jih je strah kot ženske, ki takega nasilja niso utrpele. Za številne je značilen psihološki šok, otrplost, ki jim preprečuje, da bi nasilje takoj prijavile, obiskale zdravnika in tako ohranile dokaze dejanja. Nekatere se počutijo osam-ljene, druge imajo občutek krivde. Zatem nastopi obdobje, ko skušajo dejanje za-

nikati, zato zavračajo vsakršno pomoč in se vedejo, kot da se ni nič zgodilo. To obdobje lahko traja več let, v tem času pa se lahko razvije nevrotska hiperaktivnost, prepletena z napetostjo in vzdražljivostjo, pojavljajo se nenadna podoživljanja travmatskega izkustva, pogoste so tudi psihosomatske težave.

Ko prestanejo vse to, nastopi faza psihične integracije in rešitve problema ali faza izčrpanja in sledi dolgemu obdobju latentnosti. Žrtve spet sanjajo, tlačijo jih nočne more, so depresivne in se počutijo bolne. Odpravo takšnega počutja pogosto ovira prepričanje o ogroženosti, ki je največkrat posledica televizijskih in časopisnih obvestil. Ta faza lahko traja zelo dolgo, še posebno, če žrtve niso imele - ali nimajo - primerne strokovne pomoči. V tem obdobju se pokaže žrtvina osebnost, kakšna je moč njenega ega, na dan planejo v podzavesti skriti nerešeni psihični konflikti, aktualni problemi, prejšnje izkušnje nasilja in fantazije, obenem pa na žrtev pritiskajo družbene norme, vcepljene z vzgojo ali obstojem še vedno najpogostejše patriarhalne, rigidne organizacijske družbe, ki ženskam težko oprošča celo bolj nedolžne stvari (*Darja Dolenc, Posilstva 1996, drugo poglavje*).

Druga viktimizacija žrtev nasilja

Ravnanje ustanov zakonov - policistov, tožilcev, sodnikov in porote - z žrtvami nasilja je resnično nekaj posebnega. Nasilje je namreč edino kriminalno dejanje, pri katerem na vse mogoče načine preverjajo kredibilnost žrtve za to, da presodi, ali je obtoženec res storil kaznivo dejanje. Žrtvin zagovornik počne to zaradi tega, da na ta način dokazuje krivdo obtoženega, njegov zagovornik pa hoče s temi informacijami prepričati poroto, da obtožba ni utemeljena. Porotniki imajo o nasilju pogosto tudi lastna prepričanja. Poleg tega jih je tudi strah, da ne bi obsodili nedolžnega človeka. Zaradi tega se pogosto nagnejo na zagovornikovo stran, rezultat takih procesov pa je največkrat druga viktimizacija žrtve.

Predstavnice feminističnega gibanja so v sedemdesetih letih bolj kot kdorkoli drug poudarjale, da je poročanje o nasilju druga viktimizacija žrtve. Ta namreč postane še enkrat žrtev. Pa ne le zaradi tega, ker še enkrat podoživlja boleče dogodke, ampak tudi zaradi neprijetnih vprašanj, vrtanja po podrobnostih. Pa tudi zato, ker žrtvi največkrat nihče ne zaupa in ne verjame njeni zgodbi. Grozljive zgodbe predstavnic feminističnega gibanja o drugi viktimizaciji in o tem, kako z žrtvami ravna na sodiščih, so bile pravzaprav najpomembnejši dejavnik pri ozaveščanju javnosti in pri ustvarjanju pritiska na zakonodajne organe, naj spremenijo zakon o nasilju.

Od takrat so številne države spremenile definicijo nasilja in spolnih napadov, kaznovalno politiko in pravila o dokazovanju nasilja. Ženske skupine so upale, da bodo s kazenskimi reformami zamrli starodavni miti in nepravilno razumevanje nasilja ter da bodo omenjene reforme prinesle večjo enakost med spoloma. A to se ni zgodilo, saj se obtoženi še vedno lahko brani: "Nisem bil jaz", "Nisem odgovoren za svoje dejanje", "Spolni odnos sva sicer imela, a v dogovoru" in podobno.

Darja Dolenc je v svojem delu *Posilstva* zapisala, da žrtvam praviloma ne postavljajo več podtikajočih vprašanj (Ste ga vi napeljali?) ali vprašanj o njenem

zasebnem življenju. Kljub temu pa je poročanje o nasilju za žrtev še vedno boleče, saj mora odgovarjati na številna vprašanja, s katerimi skušajo preveriti verodostojnost njene prijave. Tudi dvom o žrtvini zgodbi se ni izginil. V poročilu ženskega kriznega centra iz Manhattana za leto 1990 so opisane zakonske zahteve nekaterih ameriških držav, da je treba izjave žensk, ki prijavljajo nasilje, preveriti z detektorjem laži. Pri tem jih ne zanima, če so žrtve zaradi neprijetnih izkušenj v šoku in jih je strah, da se morda počutijo krive, so jezne, žalostne ali celo vse hkrati. Potrebujemo sočutje. Toda ne glede na to, koliko sočutja pokažejo policisti ali žrtvini odvetniki, prijava nasilja ne more biti pozitivna izkušnja. In čeprav je pravna opredelitev nasilja relativno preprosta, so zakonske procedure zelo zapletene.

S tem se je precej ukvarjal tudi psiholog *John C. Brigham*, ki se je udeležil štiridnevnega procesa v Tallahasseeju na Floridi, ko so sodili, ali je obtoženi res posilil osemnajstletno dekle. Njegovo podoživljanje na tri ure trajajočem navzkrižnem zaslišanju sta v delu *Rape* opisali *Julia Allison* in *Lawrence Wrightsman*. "Dekle je pogosto planilo v jok in velikokrat se je med pripovedovanjem ustavilo. Obramba njenega zagovornika je bila slaba, dovolil je, da so se v njenih odgovorih pojavila majhna neskladja. Zdravnik je pričal o majhni vaginalni poškodbi, posledici nasilnega spolnega odnosa. Obtoženi je povedal, da se mlado dekle ni upiralo, histerično naj bi bilo le zaradi strahu pred zanositvijo. Dekle je bilo opisano kot devica, ki je do tedaj imelo le nekaj zmenkov. Obtožba je bila: zločin druge stopnje oziroma spolni napad z uporabo sile ali nasilja, brez verjetnosti resnejših poškodb. Po prvem preudarjanju je polovica porotnikov menila, da je kriv, druga polovica, da ni. Motilo jih je, da se žrtev ni močneje upirala. Eden od porotnikov je celo izjavil: "Če ni poškodovana, potem on že ni kriv." Razpravljali so tudi o njeni krivdi, saj je šla z obdolženim v njegovo stanovanje in to oblečena kot kakšna deklina, vendar so se na koncu vsi strinjali, da je bilo njeno vedenje sicer neumno in naivno, vendar si posilstva kljub temu ni zaslužila. Po drugi strani pa je bil obdolženi za zelo dobrem glas (to so potrdile številne priče). To je dajalo slutiti, da očitanege dejanja ni mogel storiti. Kljub temu se je mnenje porotnikov prevesilo v njegovo škodo, ko je med navzkrižnim zasliševanjem priznal, da je napadel spremljevalca svojega nekdanjega dekleta, ta pa je moral potem za stroške zdravljenja plačati 500 dolarjev. S petimi glasovi za in enim proti je bil spoznan za krivega, žrtev pa si je na koncu želela le, da čimprej pride iz sodne dvorane."

Iz sodne prakse počasi izginja tudi zahteva po dokazovanju, da se je žrtev med nasiljem res upirala, vendar je veliko lažje spremeniti zakone kot pa prepričanje ljudi. Na sodišču je žrtvina psiha na preizkusu, še posebej takrat, ko si nasproti stojita žrtvina in osumljenčeva beseda ter seveda moč prepričljivosti njunih zagovornikov. Kako bodo razsodili porotniki, je odvisno od njihove predispozicije, njihovih življenjskih nagnjenj, podatkov, ki jih dobijo med razpravo in presojanja porote. Še vedno pa je pozornost procesa namenjena žrtvi, ne pa posiljevalcu ali nasilnežu, zato sodi med zelo pomembne informacije za odločitev porotnikov žrtvino neverbalno vedenje. Ameriške raziskave so pokazale, da imata na poroto velik vpliv smer in način pogleda žrtve, medtem ko za obtoženega to ne velja (*Darja Dolenc, Posilstva 1996, drugo poglavje*).

Verjetnost prijave nasilja

Raziskave Allisonove in Wrightsmanove kažejo, da nasilje prijavi zelo majhen odstotek žrtev in da marsikdaj raje svoje tegobe zaupajo drugemu. V vzorec sta zajeli 878 žrtev nasilja, ki so se leta 1983 zatele po pomoč v krizne centre. Ugotovili sta, da se je kar 67 odstotkov žrtev pred prijavo pogovarjalo s kom drugim. Prej kot na policiji ali kriznem centru, ženske spregovorijo s prijatelji ali člani svoje družine. Odziv človeka, ki se mu žrtev izpove, je zelo pomemben. Žrtve morajo občutiti naklonjenost, podporo, čutiti morajo, da so sprejete. Ker je bilo prizadeto njihovo zaupanje v ljudi, še kako potrebujejo občutek, da so nekateri ljudje vendarle dobri in da so z njimi varni. Seveda le to, da so si jih izbrale za zaupnike, še ni jamstvo, da bodo vse to tudi dobile. Ljudje so namreč velikokrat obremenjeni z miti o nasilju, kar privede žrtev do prepričanja, da je za nasilje kriva sama.

Willem Franz Winkler in Aldert Vrij sta ugotovila, da je veliko večja verjetnost, da bo žrtev nasilje prijavila, če:

- pride do nasilja na javnem mestu;
- nasilnež vdre v žrtvino stanovanje;
- žrtev nasilneža ne pozna;
- so bile hude poškodbe.

Temu dodajata še razloge, ki sta jih ugotovila po dolgoletnem preučevanju prijavljanja nasilja na Nizozemskem:

- odnos policije;
- družbeno kulturne norme;
- žrtvino okolje.

Pomembno vlogo imajo tudi ljudje, s katerimi žrtev živi (družina, prijatelji, sosedi). Prijavo lahko onemogočijo tudi trenutni psihološki efekti - postati žrtev - in zelo izražena čustva strahu in nemoči. Če so žrtve prepričane, da jim policija tako ali tako ne bo verjela in da jim bodo postavljali neprijetna vprašanja, nasilja ne bodo prijavile.

Nizozemska raziskava iz leta 1983, ki je zajela več kot 1000 oseb, starih nad 15 let, je razkrila, da je le 9 odstotkov žrtev prijavilo nasilje. Med odgovori na vprašanje, zakaj ga niso prijavile, sta bila najpogostejša, da ni bilo vredno in ni bilo resno. Tretji najpogostejši odgovor je bil, da prijavljanje nima smisla, saj policija tako ničesar ne stori. Prijavljanje nasilja je torej odvisno od tehtanja koristi in neugodnosti, ki bi ob tem doletele žrtev. Raziskovalci menijo, da bi morali veliko več storiti glede obveščanja o prednostih, ki jih ima prijavljanje tako za žrtev osebno kot tudi za razbijanje mitov o nasilju, odpravljanju nepravilnega razumevanja nasilja in za zavedanje družbe o razsežnostih tega kriminalnega dejanja. (*Darja Dolenc, Posilstva, 1996, drugo poglavje*).

Slovenski kazenski zakoni kot švicarski sir

S problematiko nasilja v družini so se začeli pred leti ubadati na Uradu za žensko politiko. Zgroženi so bili pred dejstvom, da ga je zelo veliko, ker pa se o njem ni govorilo skoraj nič, se te težave sploh nismo zavedali. Urad si je prizadeval, da bi resnica prišla na dan in takrat so se začela množično odpirati vrata raznovrstnih ustanov, ki so bile in so še pripravljene prisluhniti zlorabljenim ženskam in otrokom. Na pomoč jim je priskočila tudi *Vesna Leskovšek*, vodja Centra za pomoč mladim.

"Na tem področju sem si nabrala precej izkušenj, hkrati pa sem presenečena spoznala, da je spolnih zlorab največ prav v krogu družine in prijateljev," je dejala Leskovškova. *"V zadnjih dveh letih so se k meni zatekale le deklice. Bilo jih je štiri-najst in nobena ni bila starejša od osemnajst let. Presunjena sem bila, ko so mi nekatere zaupale, da so bile žrtve spolnega nadlegovanja že pri sedmih letih. Še bolj me je ganilo, da so bili kar v desetih primerih nadlegovalci očetje, dvakrat znanec, enkrat pa očim in stric. To me je še bolj spodbudilo k preučevanju odnosov v družini in spoznala sem, da storilci zelo premeteno razvijejo mrežo, da jih ne bi zalotile matere žrtev. Dekleta so sčasoma postala boječa, zaprla so se vase in z nikomer niso želela govoriti, še posebej ne o podobnih rečeh. Molčala so tudi pred materami, saj so menila, da jim tako ali tako ne bi verjele. Spraševala sem se, zakaj ne, saj so matere vendarle večinoma razumevajoče. Spoznala sem, da se v takih družinah stik med materjo in hčerko precej ohladi, medtem ko se matere s partnerji ali znanci še vedno odlično razumejo. Prav zato deklice ne razkrijejo nasilja, za ta korak pa se odločijo šele takrat, ko žrtev postane tudi mlajša sestra."* (z Leskovškovo se je pogovarjala avtorica).

Ko resnica pride na dan, je bolečina še hujša, saj se nekateri strokovnjaki vse prevečkrat lotijo družinske terapije, ki je za žrtev neprijetna. Odgovornost se s takim pristopom prenese na vsakega družinskega člana, torej tudi na žrtev, zato je slednja vedno bolj prepričana, da je sama kriva. Tako postaja nasilje vse manj kaznivo dejanje, poleg tega pa se strokovnjaki zelo redko odločijo za prijavo, saj niso zadovoljni z razsodbami sodišča. Le zakaj?

"Policisti hitro primejo storilca, zaplete pa se na sodiščih, kjer se postopki vlečejo kot dolgi ponedeljek," je nadaljevala Leskovškova. *"Poleg tega storilca spustijo na prostost že čez nekaj dni in takrat je pritisk nad žrtvijo še večji. Zaradi tega žrtev na sodni obravnavi dejanje zanika, saj se zaveda, da storilca čaka zelo mila kazen. Tako kot ni poskrbljeno za žrtev, tudi ni ustrezne pomoči za nasilneže. Ti bi morali nujno na zdravljenje, zato si še kako želimo, da bi se nam pri delu pridružil moški."*

Prostovoljke so najbolj ogorčene nad novo kazensko zakonodajo, ki obravnava nasilje nad ženskami in otroki, saj ni obrodila zelenih sadov, čeprav so se za to potegovala številne vladne in nevladne organizacije, ki so napisale vrsto predlogov. Nova zakonodaja ni zavarovala žensk pred nasiljem, ampak so te še v težjem položaju, saj morajo pri tovrstnih kaznivih dejanjih vedno dokazovati prisilo ali grožnjo. *"Oporekamo tudi členu o posredovanju pri prostituciji in členu o prikazovanju in izdelavi pornografskega gradiva, saj se nanašata le na mladoletne*

osebe, medtem ko deklice do štirinajstega leta, ki so po naši zakonodaji opredeljene kot otroci, niso zavarovane. Tiste, ki sodijo v to skupino, so torej v obeh primerih izključene kot žrtve tovrstnih kaznivih dejanj, čeravno so tudi pri nas pogoste zlorabe otrok. Enako je pri členu o zvodništvu, ki določa, da se tistega, ki zapeljuje mladoletno osebo, kaznuje z zaporom od treh mesecev do petih let."

Ne gre prezreti tudi nasilja v družini, ki v naši zakonodaji ni posebej določeno, saj je v 299. členu kazenskega zakonika Republike Slovenije zapisano, da govorimo o nasilništvu takrat, ko osumljena oseba s svojim ravnanjem v javnosti povzroča zgražanje ali prestrašenost. V tem členu ni zaslediti ničesar, kar bi se lahko navezovalo na nasilje za štirimi stenami, zato se je število prijav tovrstnih dejanj precej zmanjšalo. Ustanove, ki se borijo proti nasilju v družini, so prepričane, da je to posledica izjemno majhnih možnosti za njihovo prijavo. Nasilje v družini naj bi obravnaval tudi 146. člen, ki slednjega pojmuje kot grdo ravnanje in izhaja še iz prejšnje zakonodaje. Za pregon osumljenca se po njem zahteva predlog žrtve, za katero pa je značilno, da jo je strah. Storilec se kaj kmalu vrne na prostost in nadaljuje svoje početje.

Vera Kozmik, direktorica Urada za žensko politiko, je dejala, da so o tej problematiki stekli številni pogovori, ker pa se z besedami ne doseže ničesar, so si začeli prizadevati za urgentno službo na sodišču. Ta bi pomenila, da postopek poteka mimo vrste. *"Na trnovi poti smo se soočile z raznovrstnimi težavami, ena največjih pa je pomanjkljivost kazenskega zakonika in kazenskega postopka. Na vse kriplice smo si prizadevale za nujne spremembe in si še bomo, saj le v tem vidimo izhod, da se bodo tako dekleta kot ženske odločile razkriti svoja trpljenja. Eden od naših ciljev je tudi, da žrtve ne bi bile navzoče na sodišču, ampak naj bi jih zastopala skupina prostovoljcev ali drugih ljudi, ki so jim v najhujših trenutkih stali ob strani. Rekla bi tudi, da smo v Sloveniji strpni do nasilja, čeprav pravimo, da v nasilju ni strpnosti"* (s Kozmikovo se je pogovarjala avtorica).

Teorije o vzrokih nasilja

V sedemdesetih letih so se začele pojavljati teorije, ki so iskale vzroke za nasilje in vzroke za to, da je v neki družbi nasilja več kot v drugi. Večinoma so se vse ukvarjale z enim ali nekaj dejavniki, ki naj bi po njihovem mnenju bili pglavitni razlogi za to, da je nasilje del naše kulture. Kljub temu so te teorije pomenile zelo pomembno spodbudo za preučevanje in raziskovanje tega fenomena. Veliko so tudi prispevale k odpravljanju stereotipov in mitov o nasilju. Omenjene teorije so se postavile po robu prejšnjim trditvam, da je nasilje posledica nezaposlenosti, neprimerne socializacije, duševne bolezni, odraščanja v nasilni subkulturi ter prepričanjem, da lahko nasilje zagrešijo le ljudje, ki jih ne poznamo.

Darja Dolenc je v tretjem poglavju svojega dela z naslovom *Posilstva* zapisala, da so feministični teoretiki nasilje videli kot dejanje, ki ga moški stori zato, da ustrahuje žensko. Tako si prizadeva ohraniti popolno nadvlado na družbenoekonomskem in političnem področju. Raziskave so pokazale, da je želja po nasilju in prilaščanju lahko motiv storilcev v prav tolikšni meri, kot želja po nadvladi. Statistični

podatki tudi kažejo, da neznani nasilneži običajno uporabijo zelo veliko sile, medtem ko nasilneži, ki živijo z žrtvami, skušajo najprej s številnimi drugimi taktikami, ki izvirajo iz nepravilnega pojmovanja ljubezni. Grozijo, da bodo prekinili odnos, nekateri pa žrtev opijejo in podobno. Slednji teoretiki dokazujejo, da je več nasilja v družbah, kjer moški dosega svoje privilegije in moč s silo in grožnjami. Glede tega, kakšne posledice bi imelo zmanjševanje razlik med spoloma, pa so feministični teoretiki razdeljeni na tiste, ki menijo, da bi z zmanjševanjem teh razlik zmanjšali tudi število nasilnih dejanj in tiste, ki menijo, da bi to lahko pomenilo frustracijo moških, kar pa bi število nasilnih dejanj še povečalo. To bi lahko bila pot, s katero bi moški skušali ženske potisniti nazaj v njihov položaj.

Trdili so tudi, da naj bi večja ponudba pornografije povečevala nagnjenost moških k spolnemu nasilju in agresivnem vedenju do žensk. Ali to drži ali ne, niso ugotovili, saj zaradi etičnih zadržkov take raziskave, ki bi merile povezanost med pornografijo in nasiljem, ne obstajajo. Zato pa je bilo veliko raziskav opravljenih v laboratorijih. Moškim so najprej predvajali filme brez nasilja in spolnosti, zatem pa še filme s spolnostjo in nasiljem. Agresijo so merili na več načinov. Rezultati ene takih raziskav so pokazali, da nenasilna pornografija agresivno vedenje znižuje, nasilna pa zvišuje. Toda tudi to še ni dokaz, da nasilna pornografija vpliva na razširjenost nasilja in posilstev. V novejših raziskavah o prebiranju moških revij v ameriških državah so raziskovalci odkrili pozitivno korelacijo med številom nasilnih dejanj in posilstev glede na število prebivalcev v neki državi in prodajo moških revij. Korelacijski dejavnik je bil še višji, ko je šlo za mehke oziroma pornografske revije, kot je denimo Playboy.

Z raziskovanjem vzrokov nasilja se je ukvarjal tudi *Albert Bandura*, ki je utemeljitelj teorije o družbenem učenju. Trdil je, da je agresija naučeno vedenje. Naučimo se je s posnemanjem nasilnega vedenja drugih. Predstavniki te teorije nasilje razlagajo kot agresivno vedenje, ki so se ga napadalci naučili bodisi v resničnem življenju ali prek množičnih medijev, še posebno pa iz tistih agresivnih dejanj, ki ostanejo nekaznovana. Avtorji te teorije menijo, da je nasilje rezultat skupnih vplivov kulturnih in izkustvenih dejavnikov ter odnosov med njimi, scenarija vlog spolov in drugih miselnih procesov.

Tretja teorija, ki ugotavlja vzroke nasilja, je teorija sinteze. Njen zagovornik je *Lee Ellis*, ki meni, da se moramo pri iskanju razlogov za nasilje vprašati, zakaj v isti kulturi, v kateri na nas vplivajo isti dejavniki okolja in za nas veljajo iste možnosti kot za druge, nekdo postane nasilen, drugi pa ne. Meni, da se odgovori na to vprašanje skrivajo v človekovi psihi. Delovanje možganov je zanj edini razumni odgovor, saj so možgani neposredni nadzornik vsega našega delovanja, naučenega in nenaučenega. Temeljne spremenljivke, ki vplivajo na to, ali je nekdo nasilen ali ne, so po njegovi teoriji genetske, razvojne, nevrološke in hormonske. Na bolj izkustveni ravni pa so to spremenljivke motivacije, učenja, družbene razslojenosti, razlike med posamezniki in skupinami ter odziv družbe na nasilje.

Četrta teorija je teorija kulturne čezmernosti, ki pravi, da je nasilje tako grozljivo dejanje, da se je številnim ljudem težko sprijazniti z mislijo, da vendarle obstajajo implicitne kulturne norme, ki moške spodbujajo in opogumljajo za nasilje. Na obstoj takih norm so opozarjale že feministične teoretičarke in to svojo trditev ute-

meljevale s številnimi raziskavami o mitih o nasilju. Trdile so, da ni nujno, da neka kulturna norma neposredno vpliva na nasilje, ker je ta vpliv lahko tudi posreden. Tak vpliv imajo denimo norme, ki zagovarjajo nasilje nasploh. Lahko se zgodi, da se bo pozitivno vrednotenje fizične sile v nekem pogledu preneslo na odnose med spoloma in tako vplivalo tudi na nasilje v družini.

Temeljna domneva te teorije je ideja, da se kulturna podpora nasilju ne izraža le z ustvarjanjem in ohranjanjem stereotipnih verovanj ter vedenjem, ki neposredno dovoljujejo nasilje, pač pa tudi s takimi prvinami kulture, ki posredno opravičujejo nasilje (red v šolah, nadziranje kriminala, vojaška nadvlada). Bolj ko neka družba dovoljuje fizično silo za vzdrževanje družbeno odobrenih meja, večja je možnost, da se bo ta uporaba sile prenesla na druga področja družbenega življenja, denimo v družino in odnose med spoloma (*Darja Dolenc, Posilstva, 1996, tretje poglavje*).

Zaključek: Je nasilje mogoče ustaviti?

Življenje je marsikdaj neusmiljeno in nič kaj prijetno, še posebej za tiste ženske, ki se borijo s psihičnimi težavami in velikokrat onemijo, ko ne najdejo nikogar, ki bi mu lahko izpovedale svoje trpljenje. Ženska mnogokrat ohromi, ker ne more v moški svet, oslepi, ker se ne more zagledati v tem kar vidi, gluha je, ker noče slišati opomina, naj bo mirna. In prav to jo privede do histerije, zaradi česar se začne odzivati s telesom, ki je zanjo edini oder, na katerem lahko še javno nastopi. S to težavo, ki je v naši družbi precej opazna, sta se ukvarjali *Sibylle Duda* in *Luise F. Pusch* ter jo prelili na papir, za slovenske bralce pa je njuno knjigo prevedla *Uršula Cetinski* pod naslovom *Nore ženske*.

Avtorici sta izhajali iz dejstva, da naj bi večina norih žensk pripadala kategoriji upornic, zelo nadarjenim ženskam, ki niso služile gospodarju kot je bilo predpisano, ampak so želele izživetiti svoj talent. Knjiga razpleta niti enajstih svetovno znanih žensk, ki so zaradi nedosegljivih želja posegle po svojem življenju ali pristale med štirimi stenami v zavodih.

Primer nehotenega odpora je bila *Ivana Blazna*, ki je brez svojega sodelovanja zašla v položaj, ki so ga od nje zahtevali njeni bližnji moški. Ivana ni bila dorasla nasilni sli po oblasti svojega očeta, moža in sina, zato je postala žrtev ene najgnusnejših intrig evropske zgodovine. Zanimiva je tudi zgodba *Theroigne de Mericourt*, ki je želela končati moško tiranijo in je zahtevala enake pravice za ženske, zaradi česar so jo razglasili za noro. Norost je lahko, tako piše v knjigi, tudi posledica spolnega nasilja v otroštvu, zaradi česar so trpele angleška pisateljica *Virginia Woolf*, *Bertha Pappenheim*, *Ellen West*, švedska pisateljica *Agnes von Krusenstjerna* in *Sylvia Plath*.

Dvajseto stoletje je torej ženskam prineslo vrtočlave vzpone in padce. Izborile so si volilno pravico in formalno enakopravnost, doživele razvoj drugega ženskega gibanja, vendar so bile te pridobitve drago plačane z moško norostjo fašizma, ki sta se mu pridružila ženska norost v industrijskih narodih in nasilje lepote, ki divja še danes. "Sekundarna norost žensk bo izginila, ko bo izginil patriarhalni sistem

norosti," sta zapisali Dudova in Puschova. In kako se lahko izognemo norosti? "Ženska, ki igračkanja ne spregleda pravočasno in se od njega ne loči, obupa in odstopica po stopinjah Keunove in Plathove, ki sta na svoji življenjski poti trpeli zaradi želje, da bi ugajali moškemu. Če hočemo torej premagati patriarhali sistem norosti, se moramo najprej osvoboditi te želje."

Če izhajamo iz prepričanja številnih ljudi, da se je nasilju mogoče uspešno upreti in bi bili sami tega sposobni ter mita, ki pravi, da so za nasilje vsaj malo krive tudi žrtve, je logičen tudi tretji sklep, da se morajo ženske same varovati pred nasiljem. A žal večina žensk sebe ne vidi med morebitnimi žrtvami ali tistimi, ki bi se morale nasilju postaviti po robu. Pa ne le s svojim lastnim varovanjem, ampak s skupnim bojem proti družbeno kulturnim normam, ki nasilje dopuščajo.

Če zavrtimo življenjski krog nazaj v zgodovino, izvemo, da je ženska od nekdaj moškemu služila kot naraven plen. Če mu ni ustregla, je zganjal nasilje. Z nasilnimi dejanji si je pridobil lastniško pravico nad žensko. *"Nikoli v zgodovini ženske niso imele toliko ugodnosti kot v današnjem svetu, a si kljub temu še nismo izborile tiste prave enakosti z moškimi, da ti do nas ne bi bili nasilni,"* trdi Vera Kozmik, direktorica Urada za žensko politiko. *"Prepričana sem, da bi se morali z nasiljem nad ženskami in otroki spopasti tako, da razvijemo holistični in multidisciplinarni pristop do promoviranja družin, skupnosti in držav, v katerih ni nasilja nad ženskami. Enakost, partnerstvo med ženskami in moškimi in spoštovanje človekovega dostojanstva morajo prodrati v vse stopnje procesa socializacije. V boj bi se morali vključiti tudi izobraževalni sistemi, ki bi morali spodbujati samospoštovanje, vzajemno spoštovanje in sodelovanje med moškimi in ženskami."* (s Kozmikovo se je pogovarjala avtorica).

O nasilju je razmišljal tudi dr. Slavko Splival, ki je za prilogo revije Naša žena, zapisal: "Zalivska vojna, med katero je bilo prvič mogoče na televizijskih zaslonih po vsem svetu neposredno spremljati nasilje na daljavo, je odpravila še zadnje ovire, ki so nasilju odrekale domovinsko pravico na televiziji. Nasilje že zdavnaj ni več le v domeni umetniške produkcije. Informativni program je eden izmed temeljev televizijske produkcije in če se z njim legitimira nasilje, je možnosti za učinkovit boj proti nasilju v medijih kaj malo. V šestdesetih letih, ko so ZDA pretresala vojna v Vietnamu in protesti proti njej doma, je bila izvedena obsežna raziskava o nasilju na televiziji, ki je med drugim pokazala, da televizija praviloma predstavlja nasilje kot legitimno sredstvo za doseg ciljev, da torej tistim, ki ga uporabljajo, ni treba razmišljati o morebitni kazni. Nasilje na televiziji nikakor ni predstavljeno kot značilnost slabih ljudi, ampak je popolnoma moralno. Še več: nasilje je zelo učinkovito sredstvo za razreševanje sporov ter uveljavljanje osebnih ciljev.

Raziskava je tedaj ugotovila, da obstaja velika povezanost med naklonjenostjo nasilnim vsebinam na televiziji in izkušnjami z nasiljem v resničnem življenju. Raziskovalci so sklepali, da gledanje televizije po eni strani spodbuja nasilno vedenje ljudi, ki so že sicer nagnjeni k nasilju, po drugi strani pa - dolgoročno - tudi vpliva na družbeno sprejemljivost nasilja pri normalnih ljudeh.

Podobno se dogaja v nekdanjih komunističnih družbah: nasilje doživlja renesanso: priljubljeno je v visoki politiki (atentati, grožnje) in mednarodnih odnosih (vojne) ter v gospodarskih vrhovih (kraje nekdanjega ali državnega premoženja,

mafijске zveze), ne samo med novimi klasičnimi kriminalci. V takih okoliščinah nasilje na televiziji še z večjo verjetnostjo spodbuja vedenje ljudi.

Ali obstaja rešitev? Predvsem rešitev ne more biti lokalna, saj je nasilje na televiziji globalna značilnost osebnega komuniciranja. Reševanje tega problema ne more biti omejeno na posamezno državo ali skupino držav, pa tudi ne na posamezno vrsto televizije. Pri vsem skupaj je najpomembnejše, da nasilje na televiziji ne nastaja v družbenem vakumu: čim bolj je nasilje družbena vrednota, tem manj je možnosti, da bi se mu televizija uprla. In čim manj se mu upira, tem bolj postaja vrednota" (*Naša žena, priloga Nasilje, oktober 1995, 3*).

LITERATURA

- Feministične raziskave za socialno delo, Spolno nasilje (predgovor Darja Zaviršek). 1996. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana.
- Duda, Sibylle in Pusch, F. Luise. 1995. Nore ženske, Krtina d.o.o., Ljubljana.
- Brownmiller, Susan. 1988. Proti naši volji, KRT; Ljubljana.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije. 1995.
- Darja Dolenc. 1996. Posilstva, Samozaložba, Ljubljana.
- Dokumentacija Dela in lastna dokumentacija novinarskih besedil o nasilju nad ženskami in otroki.